

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת כי תישא, תשס"ט
מספר 800

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

בצלאל בונה המשכן ובחירה דמוקרטית של מנהיג

א. הגון עליכם בצלאל?

על בצלאל בונה המשכן מעיד הקב"ה שהוא בעל כישורים רבים: **וַיֵּאָדָּר אֶתְּי בְשֵׁם בְּצַלְאֵל בֶּן-אוּרִי בֶן-חֹר לְמִטָּה יְהוּדָה. וַאֲמַלְא אֹתוֹ רוּחַ אֱ-לֹהִים בְּחָכְמָה וּבְתַבּוּנָה וּבְדַעַת וּבְכָל-מְלָאכָה. לְחָשֹׁב מַחְשְׁבֹת לַעֲשׂוֹת בְּזָהָב וּבַכֶּסֶף וּבַנְּחֹשֶׁת. וּבְחָרְשֵׁת אָבָן לְמַלְאֵת וּבְחָרְשֵׁת עֵץ לַעֲשׂוֹת בְּכָל-מְלָאכָה (לא: ב-ה).**

בהמשך הדברים חוזר על כך הכתוב ומוסיף שמדובר לא רק במיומנות של מלאכה רגילה אלא גם "בכל מלאכת מחשבת" (לה: ל-ג). יש בבצלאל רוח אלוקים ויכולת תכנונית וביצועית בכל מלאכה נדרשת – תכשיטנות, הקצעת אבנים ונגרות. על פי מסורת בחז"ל מדובר בנער בן 13 בלבד! (ב' סנהדרין סט ע"ב).

אחרי המלצה כזו מאת הקב"ה מתבקש היה שבצלאל ייגש מיד למלאכה ויחל בבניין המשכן. ובכל זאת מסורת חז"ל היא שהקב"ה דרש שהעם ייתן את הסכמתו למינוי בצלאל:

אמר רבי יצחק: אין מעמידין פרנס על הצבור אלא אם כן נמלכים בצבור, שנאמר: "ראו קרא ה' בשם בצלאל" (לה: ל). אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: משה, הגון עליך בצלאל? אמר לו: ריבונו של עולם, אם לפניך הגון, לפני לא כל שכן? ! אמר לו: אף על פי כן, לך אמור להם. הלך ואמר להם לישראל: הגון עליכם בצלאל? אמרו לו: אם לפני הקדוש ברוך הוא ולפניך הוא הגון, לפנינו לא כל שכן? ! (ב' ברכות נה ע"א).

מדרשת ר' יצחק נלמד עיקרון חשוב. נקבע כאן שאין ממנים פרנס על ציבור בלי להימלך בציבור ולקבל את הסכמתו לאותו מנהיג. עיקרון זה מציג תפיסה שונה ממה שנדמה על פי הפרשנות המקובלת, ששלטון מלוכני הוא בהכרח שלטון כפייתי-דיקטטורי. על פי האמור כאן, מלך הוא גילוי הרצון וההסכמה של הציבור המונהג, לאחר שהכול התייעצו בדבר.¹

בצלאל לא התמנה לתפקיד שלטוני רגיל. המשימה שהוטלה עליו ממוקדת ומוגבלת בזמן, ועל פי מסורת בחז"ל, בצלאל בנה את המשכן בזמן קצר מאוד – 70 יום, מט"ו בתשרי עד כ"ה בכסלו (מדרש רבה במדבר, יב, טז; שם יג, ב). בכל זאת היה צורך בהסכמת העם, מאחר שהמשכן אינו ביתו הפרטי, ואין הוא נקרא בשום מקור במקרא או בחז"ל "משכן בצלאל". בצלאל בונה את המשכן בצו ה' אך גם בשם עם ישראל ובשליחותו, ולכן מינויו חייב להיות מוסכם על ידי הכול, גם לאחר שהקב"ה קבע שהוא הראוי והמוכשר מכולם.

מסורת מאוחרת בחז"ל מלמדת שבפעם אחרת דרש בצלאל עצמו ממה רבנו לקיים בחירות על מנת שיהיה ברור שהעם מסכים למינוי נציגיו:

¹ על עקרונות דמוקרטיים בשלטון מלוכני ראה בספריי: "בחירת מנהיג ציבור ומעמדו", מלכות יהודה וישראל, מרכז שפירא: המכון התורני אור עציון, תשס"ב, עמ' 59-31; "יהדות ודמוקרטיה – הילכו יחדיו", מבט יהודי על דמוקרטיה ואתיקה שלטונית, עפרה: מכון משפטי ארץ, תשס"ט, עמ' 44-10.

כיון שאמר לו הקב"ה למשה: "אספה לי שבועים איש" (במ' יא: טז), עמד משה והלך לו אצל בצלאל. אמר לו: מה אתה ממליכני? אמר לו (בצלאל): עשה פתקים. מיד עשה כן, ועלה בידו ששה מכל שבט ושבט, חוץ משבט לוי, שעלה ממנו ארבעה. אמר משה: ברוך המקום שהנהיג שררה לשבטו. וחזר ונשקו לבצלאל על ראשו ואמר לו: אשריך יהודה שיצא זה מחלצריך (מדרש הגדול, במדבר יא: כו).²

ב. הסכמת הציבור למינוי רב, דיין, חזן ובעל תקיעה
הנחייתו העקרונית של ר' יצחק שאין ממנים פרנס על הציבור אלא לאחר שנמלכו בו, מתקבלת כדבר מחייב גם כשמדובר במינוי רב, דיין, חזן או תוקע.
הרב משה סופר נשאל על ידי גבאי קהילה כיצד עליהם לנהוג ברוב שמונה על קהילתם מטעם השלטונות ("רב מטעם") ללא הסכמת הקהל. ותשובתו:
הרב הזה, ואם גבהו כארזים וחסון כאלונים, לא יפה עשה בעמיו לעלות על גפי מרומי קרת (עפ"י משלי ט: ג. קרת = קריה, עיר) בחזק יד. ואיה חכמתו בתלמוד? הלא כה אמרו במס' ברכות (נה ע"א): אמר ר' יצחק: אין מעמידין פרנס על הציבור, אא"כ נמליכין בציבור... מעתה ישפוט אדם, אם בצלאל שהיה מלא בחכמה ובתבונה ובדעת, צוה עליהם הקב"ה ע"י שלוחו הנאמן משה רבנו עליו השלום, ולא רצה להכריחם להתמנות, שלא בשאלת פיהם ורצונם. ואיך יתמנה שום אדם בשום התמניות, מבלי שאלת פי ורצון רוב הקהל?³
בהמשך התשובה כותב החת"ס שאם השלטונות מינו אותו, יש למינויו תוקף בשל הכלל "דינא דמלכותא דינא", אך הוא מציב תנאים:

הדיין מחויב להודיע להשררה, שאין רצונו לקבל על עצמו התמניות זה שלא ברצון הקהילה. ואז, אם השר כופהו על כך, אז דינא דמלכותא דינא. אך אם לא הודיעהו הדיין להשר כך, ומכל שכן אם הוא השתדל לעצמו הממשלה, הרי הוא אדם שאינו הגון, ומצווה להודיע להשר שהדיין זה עושה שלא כהוגן. ולא ישב על כסא ישראל, ולא ידרוך בארמנותינו.
תמצית דבריו היא שמחד גיסא יש צורך בהסכמת הציבור, ומאידך גיסא יש סמכות וכוח לשלטונות לקבוע מי יהיה הרב. לכן חובתו של הרב להודיע לשלטונות שהוא מבקש שהמינוי יהיה על דעת הציבור, ואם לא עשה כן, הרי פסל את עצמו מלהיות רב!
עקרונות אלו נכונים גם לדיין, הזקוק אף הוא להסכמת הציבור הבא להתדיין בפניו. אמנם משקיבל עליו הציבור את הדיינים יכולים שלושה דיינים לכפות את הנתבע להופיע לפניהם,⁴ אולם דיין שדן יחידי אינו יכול לכפות את הנתבע, ועליו לקבל את הסכמת הצדדים לדון.
על מעמדם של דיינים שמונו מטעם השלטונות כותב הרב משה איסרליש שתי דעות: דעה אחת עקרונית, שאם דיין מונה מטעם השלטונות ואין הוא לרצון הציבור אין כל ערך לבחירתו אלא אם כן הציבור ירצה בו. דעה אחרת היא שאם מדובר בדיין הראוי לתפקיד בשל היותו תלמיד חכם ובעל ידע מתאים ובעל יכולת לפסוק ולהורות, הרי יש תוקף הלכתי למינוי כזה, מאחר ש"דינא דמלכותא להושיב דיינים ושופטים מי שירצה. ומכל מקום מי שעושה זה בלא רשות הקהל, מצער הצבור ועתיד ליתן את הדין".⁵

הרב אברהם יצחק הכהן קוק מציין בפירושו להלכות דיינים (על פי דברי הגר"א שם) שגם ההנחיות הללו מקורן בסיפור בצלאל:

ראו קרא ה' בשם בצלאל... צריך שיהיה מתמנה ע"י המלכת הציבור, ואפילו בממונה מאת המלך, שהרי (בצלאל) נתמנה ממלך מלכי המלכים הקב"ה. ומכל מקום, הראה הקב"ה תורה לדורות, שצריך המלכת הציבור, וקל וחומר לממונה על פי מלך בשר ודם, שצריך המלכת הציבור. ואסור לו לעמוד במינויו להיות עליהם פרנס בלא הסכמתם אף על פי שבעצמו הוא ראוי לכך (באר אליהו, עמ' מ).

² הליך הבחירה לסנהדרין הראשונה – שישה נציגים מכל שבט למעט שבט לוי, מופיע במקורות נוספים (י' סנהדרין א, ד; ב' סנהדרין יז ע"א, ועוד), אך לא נזכר בהם שבצלאל הוא שמייצע למשה לקיים הליך זה, אלא משה רבנו עצמו מחליט על כך. בילקוט שמעוני (פרשת בהעלותך רמז תשל"ו), מופיעה רשימה שמית של 70 הזקנים, ובהם נזכר בצלאל כחבר הסנהדרין מטעם שבט יהודה. ללמדך שאכן בסיכומו של התהליך הוא נבחר על ידי בני שבטו.

³ שו"ת חתם סופר, חושן משפט, סימן יט.

⁴ שולחן ערוך חושן משפט, סימן ג, א ושם סעיף ג.

⁵ רמ"א, שולחן ערוך חושן משפט, סימן ג, ד.

כיוצא בזה חזן בבית הכנסת, הנקרא גם "שליח ציבור". אף הוא צריך להיות מוסכם על הציבור, שהרי הוא שלוחו של הציבור: "אפילו יחיד יכול לעכב ולומר: 'איני רוצה שפלוגי יהיה חזן', אם לא שכבר הסכים עליו מתחילה" (שולחן ערוך אורח חיים, סימן נג, יט), ובלבד שיש למוחה טענה רצינית נגד אותו חזן. וכך בעניין התוקע בשופר לציבור בראש השנה: "מיהו כל ישראל כשרים הם (לתקוע בשופר לציבור), רק שיהיה מרוצה לקהל" (שם, סימן תקפא, א). וכך השיב הרב עמרם בלום, כשחזן רצה למנות חזן אחר במקומו:

ועיין ברכות נה ע"א, אין ממנים פרנס על הציבור א"כ נמלכים בציבור, וש"ץ מינוי הוא... מ"מ אינו יכול למנות אחר במקומו בלי המלכה עם הציבור תחילה.⁶ מסורת חז"ל על דרך מינויו של בצלאל כבונה המשכן היא עיקרון מכונן ביחסי מנהיג ומונהגיו, מנהיג שלטוני או מנהיג דתי. ייתכן שהמועמד הוא הראוי והמתאים מכל אחד אחר לתפקיד, וייתכן שכל אדם אחר שיתמנה על ידי המונהגים יהיה פחות טוב ממנו, אף על פי כן רצון הציבור הוא הקובע.

הרב יהודה זולדן
המדרשה לנשים

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע.

הדף מופיע באינטרנט באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www.biu.ac.il/JH/Parasha>. כדי להצטרף לרשימת המנויים בדואר האלקטרוני על דף פרשת השבוע, יש

לפנות לכתובת: listserv@vm.biu.ac.il. אין לכתוב נושא למכתב. יש לכתוב שורה אחת בלבד, בגוף המכתב:

sub parasha-l firstname lastname כאשר *first-name* ו- *last-name* הינם

השם הפרטי ושם המשפחה של השולח.

⁶ שו"ת בית שערים, אורח חיים סימן רעא.